

Vol 4 Issue 1 Feb 2014

Impact Factor : 2.1506(UIF)

ISSN No : 2230-7850

International Multidisciplinary
Research Journal

*Indian Streams
Research Journal*

Executive Editor
Ashok Yakkaldevi

Editor-in-Chief
H.N.Jagtap

IMPACT FACTOR : 2.1506(UIF)

Welcome to ISRJ

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2230-7850

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya	Catalina Neculai University of Coventry, UK	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Horia Patrascu Spiru Haret University, Bucharest,Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania	George - Calin SERITAN Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences AL. I. Cuza University, IasiMore

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University,Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra Maulana Azad National Urdu University
	Sonal Singh, Vikram University, Ujjain	

**Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.isrj.net**

कोल्हापूर शहरातील नैसर्गिक पर्यटन स्थळांचा अभ्यास

सुर्यवंशी सुजित पांडुरंग

भूगोल विभाग
नाइट कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स, कोल्हापूर

सारांश: -महाराष्ट्रातील पश्चिम महाराष्ट्र हा विभाग नैसर्गिक विविधतेने ओतप्रोत भरलेला आहे. पश्चिम महाराष्ट्रातील कोल्हापूर शहराला धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक व नैसर्गिक पर्यटनाचा वारसा लाभला आहे. कोल्हापूर शहरातील धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक स्थळे प्रसिद्ध व विकसित झालेली असून या स्थळांना मोठ्या प्रमाणात पर्यटक भेट देतात. पण नैसर्गिक महत्त्व लाभलेल्या स्थळांकडे पर्यटकांनी पाठ फिरवली असल्याचे जाणवते. त्यामुळेच शहराला लाभलेल्या नैसर्गिक पार्श्वभूमीचा पर्यटन दृष्ट्या उपयोग करून घेण्यासाठी या स्थळांची क्षमता अभ्यासणे गरजेचे आहे. तसेच नैसर्गिक स्थळांचा योग्य व पध्दतशीर नियोजनाद्वारे, पर्यटकांच्या मानसिकतेचा, त्यांच्या आवश्यकतांचा विचार करून विविध उपाय योजना केल्यास पर्यटकांना या नैसर्गिक स्थळांकडे आकर्षित करता येईल. या उद्देशानेच शोधनिबंधासाठी “कोल्हापूर शहरातील नैसर्गिक पर्यटन स्थळांचा अभ्यास.” हा विषय निवडला आहे.

बीज संज्ञा: नैसर्गिक पर्यटन, संवर्धन, पर्यटन विकास, उपाययोजना

प्रस्तावना :

कोल्हापूर शहराला निसर्ग पर्यटन दृष्ट्या अनुकूल रचना लाभलेली आहे. कोणत्याही नैसर्गिक स्थळाचा विकास करताना स्थानिक परिस्थिती, नैसर्गिक आकर्षण आणि भौगोलिक रचना यांचा विचार केला पाहिजे. शहराची भौगोलिक रचना ही ५८० मीटर स.स. उंचीच्या टेकड्या पासून ५४० मीटर स.स. उंची दरम्यान वाहणाऱ्या पंचगंगा नदीच्या काठापर्यंत उताराची आहे. पश्चिमेकडील भागाच्या दरम्यान रंकाळा तलाव आहे. उत्तरेकडील काही भाग हा नदीने वळसा घातलेल्या परिसरातील गाळाच्या जमिनीचा आहे. पूर्व, उत्तर व पश्चिम शहराच्या सीमा या नदीने वेढलेल्या आहे. शहर परिसरात रंकाळा, राजाराम, कोटीतीर्थ, कळंबा इत्यादी तलाव आहेत. प्रामुख्याने या शहराला तलावाचे शहर म्हणून देखील ओळखले जाते. एकूणच कोल्हापूर शहराला नदी, तलाव, टेकड्या असे भौगोलिक घटक नैसर्गिक रित्या लाभलेले आहेत. या शिवाय जैवविविधतेच्या दृष्टिने विविध प्रकारचे वृक्ष, पशु, पक्षी ही मोठ्या प्रमाणात पहावयास मिळतात. हिरवीगार वृक्षवल्ली, तलावातील स्थलांतरीत पक्षी, इतर वन्यजीव, भौगोलिक विविधता अशा विलोभनीय सृष्टीने नटलेला हा परिसर आहे.

उद्देश :

प्रस्तुत शोधनिबंधात खालील उद्दिष्टांना अनुसरून अभ्यास करण्यात आलेला आहे.

१. कोल्हापूर शहरातील नैसर्गिक महत्त्व प्राप्त झालेल्या पर्यटन स्थळांचा भौगोलिक अभ्यास करणे.
२. पर्यावरणीय समस्या अभ्यासणे.
३. पर्यावरणीय समस्यावर उपाय सूचविणे.
४. जैवविविधता संवर्धन विषयक जनजागृती करणे.
५. पर्यटन स्थळांच्या ठिकाणी उपलब्ध पर्यटन सुविधा अभ्यासणे.
६. पर्यटन स्थळांच्या विकासासाठी उपाययोजना सूचविणे.
७. शहरातील प्रमुख नैसर्गिक पर्यटन स्थळांची ओळख करून देणे.

संशोधन पध्दती व माहिती स्रोत :

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी प्राथमिक व द्वितीय सामग्रीच्या उपयोगातून अचूक माहिती संकलित करून त्याची सर्वकष मांडणी करण्याचा प्रयत्न केला आहे. प्राथमिक

माहिती शहरातील नैसर्गिक महत्त्व लाभलेल्या स्थळाला प्रत्यक्ष भेट देऊन व स्थानिक जनतेशी चर्चा करून मिळवली. प्राथमिक माहिती प्राप्त करत असताना पर्यटन स्थळांच्या सर्व जमेच्या बाजू, कमतरता (उणीवा) आदी बाजू सर्व साधारणरित्या तपासून योग्य पध्दतीने मांडलेल्या आहे. द्वितीय सामग्री ही कोल्हापूर शहर पर्यटन आराखडा, सांख्यिकी अहवाल, महानगरपालिका अहवाल, जिल्हा सामाजिक आर्थिक समालोचन, सेन्सेस हॅण्डबुक, गॅझेटेअर, विविध संदर्भ ग्रंथ इत्यादीतून प्राप्त केली. संकलित केलेल्या प्राथमिक व द्वितीय सामग्रीचे शास्त्रीय स्वरूपात संस्करण करून विश्लेषण करण्यात आले.

अभ्यास क्षेत्र :

कोल्हापूर शहराचे भौगोलिक स्थान हे १६°४२' उत्तर अक्षांश व ७४°१६' पूर्व रेखांश या स्थानावर आहे. समुद्र सपाटीपासून ५४० ते ५८० मीटर दरम्यान वसलेले हे शहर पंचगंगा काठावर आहे. पश्चिम घाटाच्या दरम्यान असणाऱ्या शहराचे क्षेत्र ६६.७२ हेक्टर आहे. पुणे-बेंगलोर राष्ट्रीय महामार्ग व नागपूर-रत्नागिरी राज्य महामार्ग यांनी हे शहर जोडले गेले असून रेल्वे आणि विमान सेवेने देखील जोडले आहे. पश्चिम-दक्षिण कोकणाचे हे द्वार म्हणून ओळखले जाते. जिल्हाच्या दक्षिण सीमा या गोवा व कर्नाटक राज्याला जोडल्या असून पूर्वेकडे सांगली जिल्हा आणि पश्चिमेकडे रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग जिल्हाच्या सीमा आहेत.

विषय विवेचन :

साडेतीन श्रृंखलांपैकी एक श्रृंखला महालक्ष्मी, शाहू महाराजांची नगरी, या ऐतिहासिक महत्त्वासह निसर्गसंपन्न परिसर म्हणून कोल्हापूरची ओळख आहे. कोल्हापूर परिसर सर्वार्थाने निसर्गसंपन्न आहे. उत्तम हवा, भरपूर पाणी ही कोल्हापूरची वैशिष्ट्ये आहेत. कोल्हापूर शहर हे पश्चिम घाट परिसरालगत असल्याने समृद्ध नैसर्गिक विविधता येथे आढळते. शहरात आढळणारी जैवविविधता ही पर्यावरणाच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाची आहे. पर्यावरण क्षेत्रात काम करणाऱ्या संस्थाकडील अभ्यासानुसार शहरात १६० जातीचे वृक्ष, २३८ जातीचे पक्षी, ८४ प्रजातीचे फुलपाखरे, १९ जातीचे सस्तन प्राणी, ३३ जातीचे सरीसृप व अन्य अनेक प्रकारचे उभयचर प्राणी, कीटक, मासे येथे आढळतात. शहरातील नदी, ओढे, तलाव परिसरात १३ जातीचे स्थलांतरीत पक्षी व ४ जातीचे स्थानिक स्थलांतरीत पक्षी आढळतात. टाऊन हॉल, सायन्स कॉलेज परिसरात वटवायुळच्या आणि नदीवरील परिसरात फुलपाखरांच्या वसाहती वैशिष्ट्यपूर्ण आहेत. शहर परिसरातील नदी, ओढे, तलाव, टेकड्या, उद्याने, शिवाजी विद्यापीठाचा परिसर, कृषी विद्यापीठाचा परिसर, टी.ए. बटालियन परिसर हे नैसर्गिक दृष्टीने समृद्ध आहेत. या सर्व घटकांचे पर्यटन दृष्ट्या महत्त्व आहे.

कोल्हापूर शहरातील व परिसरातील नैसर्गिक महत्त्व लाभलेली प्रमुख पर्यटन स्थळे-

१. पंचगंगा नदी घाट -

पंचगंगा नदी घाट परिसर हा निसर्ग पर्यटनाच्या दृष्टीने सुंदर परिसर आहे. कोल्हापूर शहराच्या वायव्य दिशेला पंचगंगा नदीकाठी एक मोठा बांधीव घाट आहे. येथून नदीच्या काठावरील हिरवळ, निळसर नदीचे पात्र असे विलोभनीय दृष्य पहावयास मिळते. या पंचगंगा नदी घाटाला नैसर्गिक घटकाबरोबरच धार्मिक व ऐतिहासिक महत्त्व असून घाटाच्या अवती भोवती व नदीमध्ये अनेक लहान मोठी मंदिरे आहेत. पंचगंगा घाट संपूर्णतः दगडी बांधकामाचा व मोठा आहे. हा निसर्गरम्य घाट अनेकांचे स्फुर्तिस्थान आहे.

२. रंकाळा तलाव -

कोल्हापूर शहर हे एकेकाळी तलावांचे शहर म्हणून ओळखले जात होते. त्यापैकी रंकाळा तलाव हे शहरातील नैसर्गिक प्रेक्षणीय स्थळांपैकी एक महत्त्वपूर्ण पर्यटन स्थळ आहे. रंकाळा तलावाच्या काठावर असलेल्या पश्चिम दक्षिणेकडील काठाचा वृक्षाच्छादित परिसर, बगीचा, शालिनी पॅलेस यामुळे हे ठिकाण पर्यटकांच्या आवडीचे असे ठिकाण आहे. येथील तलाव परिसरातील समृद्ध जैवविविधता तितकीच महत्त्वाची असून अनेक परदेशी स्थलांतरीत पक्षी येथे आढळतात. तलावाभोवती बगीचा, विद्युत रोषणाई, लहान मुलांना खेळाचे साहित्य निर्माण करून पर्यटकांना आकर्षित केले आहे. रंकाळा तलाव म्हणजे पर्यटकांसाठी कोल्हापूर शहरातील चौपाटीच होय.

३. राजाराम तलाव -

राजाराम तलावाचा परिसर हा गवतासह, वृक्षराईने व्याप्त आहे. येथे अनेक प्रकारचे पक्षी, सशासारखे प्राणी यांचा वावर व अधिवास आहे. येथील नैसर्गिक वातावरणामध्ये काही क्षण पर्यटकांना निवांत व्यथित करण्यासारखे आहे.

४. कोटीतीर्थ तलाव -

हा तलाव शहराच्या मध्यवर्ती परिसरातील शाहू मिल जवळ आहे. तलावाच्या काठावर निसर्गरम्य अशी वृक्षवल्ली, उद्यान, प्राचीन मंदिरे आहेत. हे शहराचे मध्यवर्ती स्थळ असल्याने पर्यटन दृष्ट्या महत्त्वाचे आहे.

५. कळंबा तलाव -

कोल्हापूर शहराच्या दक्षिणेला ६ कि.मी. वर कळंबा तलाव आहे. जैविक विविधता लाभलेल्या या तलावावर अलौकिक पक्षी वैभव पाहावयास मिळतात. तसेच हा तलाव म्हणजे विविध पक्ष्यांचे माहेरघर आहे. नोव्हेंबर ते फेब्रुवारी या चार महिन्यांच्या कालावधीत येथे पक्षांची संख्या मोठ्या प्रमाणात असते. हा परिसर नैसर्गिक विविधतेने

नटलेला असून येथे अनेक प्रकारचे दुर्मिळ वृक्ष ही आढळतात.

६. टॅबलाई टेकडी -

उंचगाव येथे जाणाऱ्या रस्त्या जवळ शहराच्या पूर्वेला टॅबलाई टेकडी आहे. टॅबलाई टेकडीचा परिसर नैसर्गिक दृष्ट्या आकर्षक असून येथे टॅबलाई व मरगाई देवीची प्रसिध्द अशी मंदिर देखील आहेत. या टेकडीवरून टी.ए. बटालियनचा आकर्षक नैसर्गिक परिसर नजरेस पडतो. टेकडीच्या परिसरात बगिचा, विद्युत रोषणाई, विविध मूर्ती निर्माण केलेली आहे.

७. कात्यायनी टेकडी -

कोल्हापूरच्या दक्षिणेस १० कि.मी. अंतरावर कात्यायनी टेकडी आहे. कात्यायनी टेकडीचा परिसर हा निसर्गरम्य असून येथे कात्यायनी देवीचे मंदिर आहे. या टेकडीवरून नैसर्गिक विलोभनीय असे दृश्य पहावयास मिळते. कात्यायनी टेकडीचा रम्य परिसर असून हा परिसर पर्यटनाला अनुकूल असा आहे.

८. चंबुखडी टेकडी -

कोल्हापूर शहराच्या दक्षिण-पश्चिमेस चंबुखडी नावाची टेकडी आहे. येथून शहरासह सर्व परिसराचे विहंगम दृश्य पहावयास मिळते. तसेच येथे टेकडीच्या माथ्यावर सिध्दबटुकेश्वर नावाचे श्री गणपतीचे प्राचीन देवस्थान आहे.

९. टाऊन हॉल -

येथे वस्तु संग्रहालय असून या भोवती हिरवीगार वृक्षांनी नटलेली बाग आहे. इथे दुर्मिळ वनस्पती पहावयास मिळतात. या वनश्रीने नटलेल्या परिसरात कारंजा, महादेव मंदिर आणि आकर्षक अशी फुल झाडे आहेत असे हे रम्य ठिकाण प्रसिध्द आहे.

१०. न्यू पॅलेस परिसर -

न्यू पॅलेस परिसरात छोटे प्राणी संग्रहालय असून या संग्रहालयात एक सुंदर तळे ही आहे. येथे तळाच्या काठावर नैसर्गिक अधिवासात हरणे, शहामृग, बदके, मोर, पक्षी वावरताना पहावयास मिळतात. याशिवाय न्यू पॅलेस मधील वस्तु संग्रहालय देखील पर्यटकांना या ठिकाणी पहावयास मिळते.

११. शिवाजी विद्यापीठ परिसर -

शिवाजी विद्यापीठ परिसरातील बगिचा, माळराण क्षेत्रातील वनराई, तलावाचे क्षेत्र इत्यादी नैसर्गिक वातावरणातील घटक पर्यटकांना आकर्षित करणारे आहेत. विद्यापीठाचा परिसर एक हजार एकर क्षेत्राचा असून विविध वृक्षवल्ली, फुलझाडे, फळझाडे, बगीचा यामुळे हे निसर्गरम्य वाटते. निसर्ग सहवासातील शिवाजी विद्यापीठ परिसर हा पर्यटकांनी पाहण्यासारखा आहे.

१२. कणेशी -

कोल्हापूर शहरापासून १४ कि.मी. अंतरावर निसर्ग सानिध्यातील हे धार्मिक स्थळ पर्यटन दृष्ट्या आकर्षक आहे. एका उंच टेकडीवर वृक्षांनी वेढलेले अतिशय रम्य स्थळ हे जवळ पास दोन मैलाच्या परिसरात पसरलेले आहे. या परिसरात शैक्षणिक संस्था, हॉस्पिटल सेवा, संग्रहालय सुरु करण्यात आले आहे. कणेशी हे नैसर्गिक, धार्मिक तसेच ऐतिहासिक असे ठिकाण असून पर्यटकांनी पाहण्यासारखे आहे.

पर्यटन स्थळांच्या समस्या -

कोल्हापूर शहरातील नैसर्गिक पर्यटन स्थळांच्या ठिकाणी काही प्रमुख समस्या प्रकट जाणवतात. पंचगंगा नदी घाट, रंकाळा, कोटीतीर्थ, राजाराम, कळंबा तलावामध्ये कपडे धुणे, वहाणे धुणे, जनावरे धुणे तसेच सांडपाणी व मुर्ती विसर्जन केले जात असल्याने जलसंसाधन प्रदुषित होत आहे. त्यामुळे पर्यटकांना या ठिकाणी प्रदुषणाच्या समस्यांना सामोरे जावे लागते. तसेच पर्यटनस्थळांच्या ठिकाणी वृक्षतोडही विविध कारणांसाठी होत आहे. या सर्व कारणामुळे नैसर्गिक जैवविविधतेचा न्हास होत आहे. नदी, तलाव, टेकड्या इत्यादी परिसरात नैसर्गिक अधिवासात विविध पक्षी आढळतात. साधारणतः नोव्हेंबर ते फेब्रुवारी या कालावधीमध्ये स्थलांतरीत पक्षी मोठ्या प्रमाणात रंकाळा, राजाराम, कळंबा तलाव परिसरात पहावयास मिळतात. परंतु येथे पक्षी निरीक्षणासाठी सुविधा किंवा मार्गदर्शक उपलब्ध नाहीत. तसेच नैसर्गिक स्थळांच्या ठिकाणी विविध वृक्षांची माहिती फलक देखील आढळत नाहीत. त्यामुळे वृक्षांचे महत्त्व व संवर्धन विषयक पर्यटकांना जाणीव निर्माण होत नाही. प्रामुख्याने खऱ्या अर्थाने येथील नैसर्गिक स्थळांची पाहिजे त्या प्रमाणात प्रसिध्दी झालेली नाही. शिवाय जलाशयांच्या ठिकाणी विविध नौका विहारासाठी अनुकूल रचना असून देखील रंकाळा तलावा व्यतिरिक्त इतर ठिकाणी सुविधा उपलब्ध झालेल्या नाहीत. शहरातील नैसर्गिक व धार्मिक महत्त्व लाभलेल्या प्रसिध्द टॅबलाई टेकडीच्या परिसरात केरकच्याचे प्रमाण अधिक जाणवते इत्यादी प्रमुख समस्या पर्यटन स्थळांच्या ठिकाणी आढळतात.

पर्यटन स्थळांच्या विकासासाठी उपाययोजना -

१. पंचगंगा नदी घाट, तलाव परिसरात घान-कचरा, प्रदुषित घटक, सांडपाणी इत्यादी घटक टाकण्यावर निर्बंध घालून या परिसराचे नैसर्गिक आकर्षणे अबाधित राहण्यासाठी सर्व पातळ्यावर प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.
२. नदी, तलाव, टेकडीच्या परिसरात वृक्ष रोपण, संवर्धन करून परिसर सुशोभीकरण करावे.
३. रंकाळा, राजाराम व कळंबा तलाव परिसरात ऋतु मानानुसार विविध स्थलांतरित पक्षी आढळतात त्यामुळे पर्यटकांना त्याचा आनंद घेता येईल यासाठी पक्षी निरीक्षण केंद्रे व निसर्ग परिचय केंद्र कार्यान्वित करावे.
४. पंचगंगा नदीपात्र रुंद, खोल व कायम पाणी असणारे असल्याने बोटिंगसाठी अतिशय अनुकूल आहे. त्यामुळे प्रयाग चिखली ते कसबा बावडा दरम्यान बोटिंग सुविधा निर्माण करावी.
५. रंकाळा, कोटीतीर्थ, राजाराम, कळंबा तलावामध्ये प्रदुषण विरहित बोटिंग सुविधा निर्माण कराव्यात.
६. टेबंलाई टेकडी, कात्यायनी टेकडी, चंबुखडी टेकडी वरील बांधकामावर नियंत्रण ठेवावे व वृक्षारोपण करावे.
७. नैसर्गिक पर्यटनस्थळांच्या परिसरातील दुर्मिळ वनस्पतींची व पक्षांच्या माहितीचे फलक लावावेत.
८. पर्यटन स्थळांचा विकास साधत असताना तेथील नैसर्गिक साधन संपत्तीचा न्हास होणार नाही याची काळजी घेऊन करावा.
९. पर्यटक, निसर्ग अभ्यासक, निसर्गप्रेमी आदिंसाठी नैसर्गिक स्थळांच्या ठिकाणी माहिती देण्यासाठी प्रशिक्षित गाईडची व्यवस्था करावी.
१०. नैसर्गिक पर्यटन स्थळांची माहिती विविध प्रसार माध्यमांच्या सहाय्याने करून त्या स्थळांना प्रसिध्दीस आणावे.

पर्यटन स्थळांच्या विकासासाठी योजना -

या शोधनिबंधाचा संशोधनांती संशोधकाद्वारे कोल्हापूर शहरातील नैसर्गिक पर्यटन स्थळांच्या विकासासाठी एक चारसूत्री कार्ययोजना सादर केली आहे. यास अपीफा (A P F A) असे नाव देण्यात आले आहे. इंग्रजीतील या चार अक्षरांचा अर्थ खालील प्रमाणे आहे.

A -Awareness	जागरूकता
P -Publicity	प्रचार-प्रसार
F - Facility	सुविधा
A- Attraction	आकर्षण

या प्रत्येक अक्षरांचे पर्यटनदृष्ट्या विशेष महत्व आहे. ते खालीलप्रमाणे -

A-Awareness - म्हणजे “जागरूकता”

स्थानिक लोकांमध्ये पर्यटन विषयक जागरूकता निर्माण करावी त्यामुळे स्थानिक लोक पर्यटन विकासासामध्ये आपली प्रभावी भूमिका पार पाडू शकते.

P-Publicity - “प्रचार प्रसार”

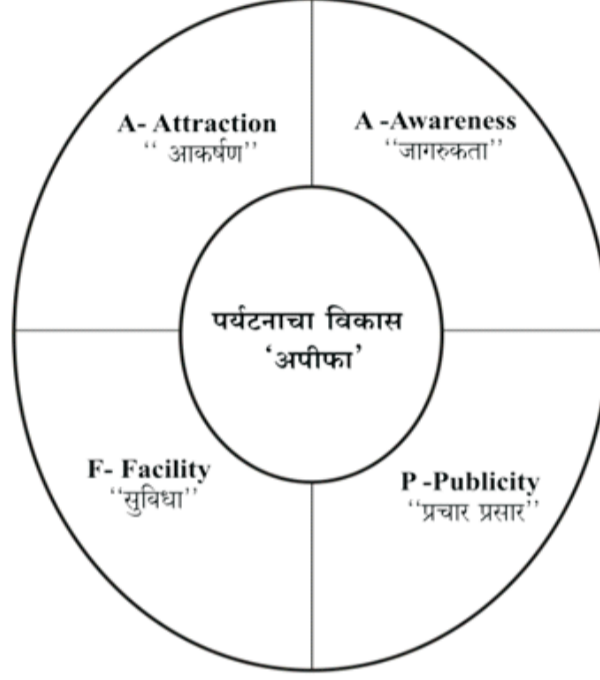
पर्यटन स्थळां विषयक माहिती विविध प्रसिध्दी माध्यमांच्याद्वारे देऊन पर्यटन स्थळांचा प्रचार-प्रसार करावा.

F- Facility - म्हणजे “सुविधा”

पर्यटन स्थळांच्या ठिकाणी मूलभूत सुविधा बरोबरच नौका विहार (बोटिंग), जलक्रिडा निसर्ग भ्रमंती, बाल उद्यान, वनस्पती उद्यान, गाईड (मार्गदर्शक), पक्षी निरीक्षण केंद्र व निसर्ग परिचय केंद्र इत्यादी सुविधा निर्माण करावी.

A- Attraction - म्हणजे “आकर्षण”

नैसर्गिक पर्यटन स्थळांचे आकर्षण टिकवून ठेवावे या स्थळांच्या परिसरातील वृक्षतोडीवर निर्बंध घालून नैसर्गिक जैवविधतेचे संवर्धन करावे तसेच वृक्षारोपण करून नैसर्गिक पर्यावरणीय आकर्षण निर्माण करावे.

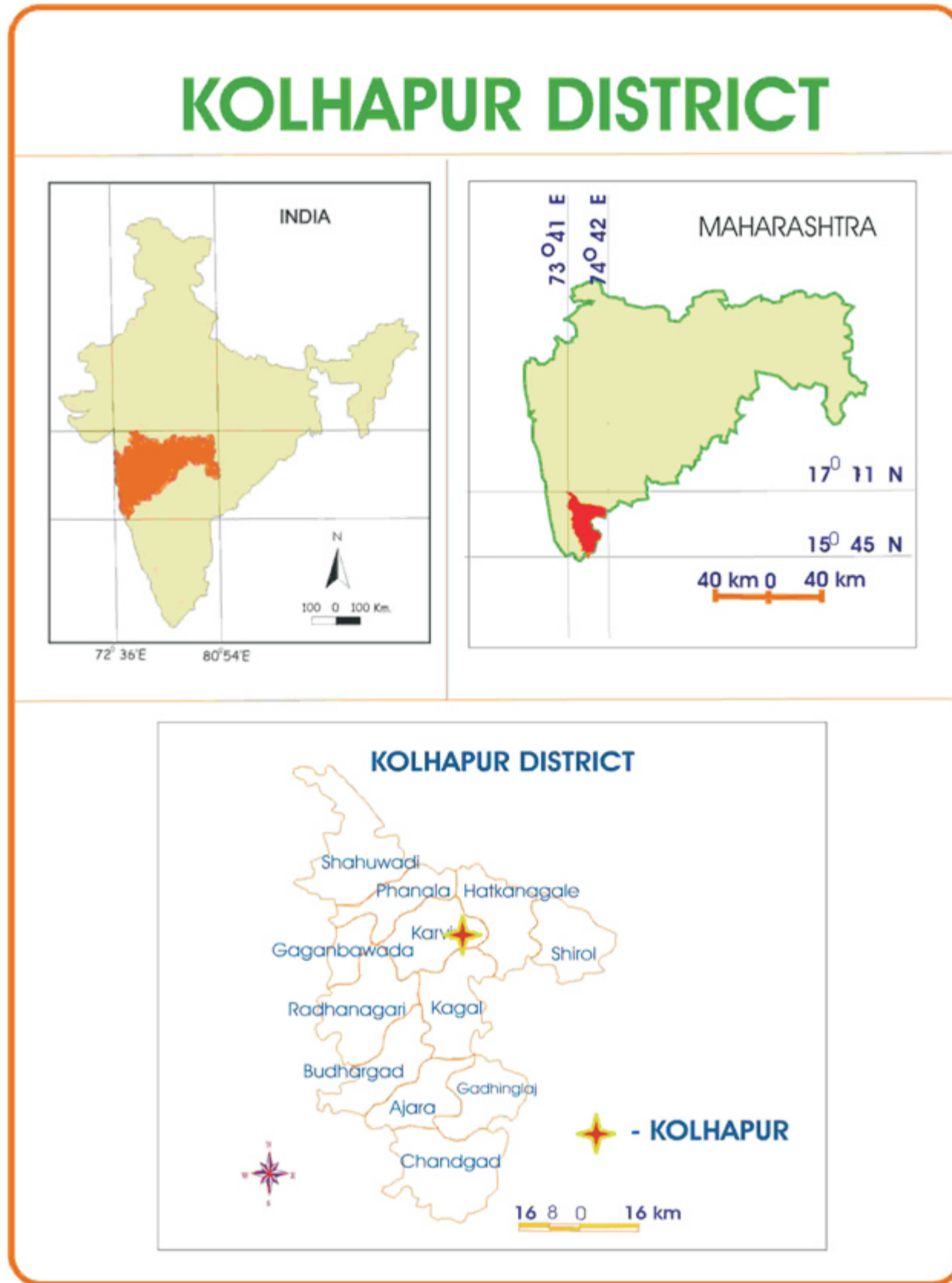
पर्यटनाचा विकास 'अपीफा'

लिष्कर्ष -

कोल्हापूर शहराला प्राचीन, ऐतिहासिक, धार्मिक, समृद्धतेबरोबरच भौगोलिक व नैसर्गिक समृद्धी देखील पर्यटनाच्या दृष्टीने लाभलेली आहे. जगातील जैवविविधतेच्या दृष्टीने महत्त्वपूर्ण ठिकाणांपैकी एक असणाऱ्या पश्चिम घाटाच्या परिसरातील कोल्हापूर हे भौगोलिक क्षेत्र असून येथील अनेक पर्यटन स्थळांना नैसर्गिक महत्त्व प्राप्त झालेले आहे. असे असून देखील नैसर्गिक पर्यटन स्थळांचा विकास म्हणावा असा झालेला नाही. शिवाय रंकाळा, कोटीतीर्थ, राजाराम, कळंबा तलाव, पंचगंगा नदीघाट इत्यादी स्थळांच्या ठिकाणी प्रदुषणाचे प्रमाण प्रचंड प्रमाणात वाढत आहे. तर टेंबलाई, कात्यायनी, चंबुखडी टेकडी, टाऊन हॉल, न्यू पॅलेस, शिवाजी विद्यापीठ व कणेरी परिसरातील नैसर्गिक आकर्षण कमी होत आहे. हा नैसर्गिक अलौकीक ठेवा जपून ठेवण्यासाठी विविध उपाययोजना करून नैसर्गिक स्थळांचे संवर्धन व पर्यटन दृष्ट्या विकास करावा. नैसर्गिक महत्त्व असलेल्या या स्थळांचा सर्वांगीण विकास करताना इथला निसर्ग, पर्यावरण आणि सौंदर्य याला कोणताही धोका पोहचू नये. अशा पध्दतीने केला तरच पर्यटकांचा ओघ हा नैसर्गिक पर्यटन स्थळाकडे वाढेल. एकूणच कोल्हापूर शहर परिसराला निसर्ग सौंदर्याची लयलूट झालेली असून या ठिकाणी निसर्गप्रेमी, निसर्ग अभ्यासक, पक्षी निरीक्षक, वनौषधी अभ्यासक, साहसी पर्यटक, धार्मिक पर्यटक अशा सर्वच प्रकारच्या पर्यटकांसाठी योग्य आहे.

संदर्भ ग्रंथ सूची -

१. जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन (२०१२)
२. कोल्हापूर जिल्हा पर्यटन आराखडा (२०१२)
३. कोल्हापूर पर्यावरण सद्यस्थिती अहवाल (२०१२-१३)
४. ताज रावत (२००२) "पर्यटन विकास के विविध आयाम." तक्षशिला प्रकाशन, नई दिल्ली
५. डॉ. जनमोहन नेगी (२००४) "पर्यटन विकास" तक्षशिला प्रकाशन नई दिल्ली.
६. पाटील व्ही. जे. (२००६) "पाल अभयारण्याचा भौगोलिक व पर्यावरणीय अभ्यास." रिचर्स लिंक
७. प्रा. रवींद्र फुडे (२००६) चांदपूर पर्यटन स्थळांच्या परिसराचा भौगोलिक अभ्यास." भूगोलशास्त्र संशोधन अंक १, क्र. १ जाने/डिसें.
८. डॉ. सुर्यवंशी. एस. पी. (२०१०) "कुंथलगिरी पर्यटन स्थळांच्या विकासाचा भौगोलिक अभ्यास." विश्वभारती रिसर्च जनरल अंक. १, क्र. ४ डिसें

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- * International Scientific Journal Consortium
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- Google Scholar
- EBSCO
- DOAJ
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Indian Streams Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.isrj.net